

כי אל אשר תלכי

ציפי סימלה עבורי את קו היושר. צעידתה הזקופה והעדינה מלווה אותי בכל הלילות מאז הסתלקותה. אפתח בלימוד ועיון לזכרה, ואחר במילים אישיות.

הכרתיה לפני כעשור במכון הרטמן, ומאז שוחחנו לא מעט, ולמדנו יחד זוהר אחת לכמה זמן. בשלוש השנים האחרונות נקשרנו מאד וזכיתי לצאת עמה למסעות משמעותיים ברחבי העולם, ובמרחבי העולם הפנימי. [במידה רבה, היינו דמויות הפוכות. היא בשקט שעוטף אותה, אני בסערה מתמדת, רעש וגעש, ניגודים משלימים. כעת אבדה לי נקודת איזון, עמיתה וחברה שהיתה עבורי מופת לעבודת מידות, לשלוות הנשמה הזכה. ועל אלו אני בוכיה].

ההליכה המשותפת של רות ונעמי נדרשת בזוהר כביטוי למסע הנשמה. בניגוד לתפיסה המקובלת, לפיה האדם נולד לבד וזועק בבכי ראשון ולבסוף נפטר לבדו מהעולם בבכי אחרון, הזוהר מדגיש כי אנו נולדים גוף מתוך גוף, מתוך זיקה מתמשכת לאם שמרחמה הגחנו; ואף המוות, יכול להיות מסע משותף, או לפחות ההליכה עדין לא מוכרחה להיות בודדה וכאובה, אלא יש בה הזדמנות להושיט יד, לנחם ולסייע. הנפטר ממשיך ומלמד את תורת הסוד המגיעה מהעולמות העליונים את החי, מלווה ומנחה בדרך. ומי שנותר כאן, יכול להמשיך ולסייע לנפטר לצאת מהעולם בחסד וברחמים, ואחר, השניים ממשיכים את הדיאלוג ההדדי בין מטה ומעלה. קשר זה מחזיק את הקיום, והוא ממשיך אל תוך הדורות, הנשמות, התורות.

את הדרשה שלפנינו עוטפים פסוקים מתוך פרק א' במגילת רות, המתארים את ההליכה המשותפת של שתי הגיבורות, כמפלט מבידודת המוות, ממרירות החיים, וכהכנה מתמדת לפרידת הגוף והנשמה:

כְּשֶׁנֶעֱשָׂה אָדָם מִטְּפָה בְּשִׁלְיַת אִמּוֹ, כְּמוֹ שֶׁמִתְגַּדֵּל מִכְּנִיס בּוֹ הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא מְעַט מְעַט רוּחַ וְנֶפֶשׁ, וְנֵר נֶתָן עַל רֵאשׁוֹ בְּלִילָה, שֶׁנֶאֱמַר (איוב כט) בְּהִלּוֹ נֵרוֹ עָלַי רֵאשִׁי. וְעַמּוּד אֹרֶךְ בְּיָוֶם, שֶׁנֶּאֱמַר וְיִסַּע עַמּוּד הָעֵקֶב וְגו', וְלִילָה בְּעַמּוּד אֵשׁ כּוֹ' לְלֶכֶת יוֹמָם וְלִילָה. וְנִ' כִּי נֵר מִצְוֶה וְתוֹרָה אֹרֶךְ. וְיִמְלָמְדִים אוֹתוֹ אֶת כָּל הַתּוֹרָה, וְיִמְלָמְדִים אוֹתוֹ אֶת כָּל הַמִּצְוֹת, וְאֹמְרִים לוֹ: רֵאֵה, שְׂזוּהֵי דֶרֶךְ עֲקֻלְתוֹן, שֶׁנֶּקְרָאת לִילָה... וּמְרָאִים לוֹ בְּעַמּוּד שֶׁל אֵשׁ, שֶׁהוּא עַל רֵאשׁוֹ, כְּמֵה דְבָרִים וְנִמְרִים וְאֶרְיוֹת וְיִמְלָאֵכִי חֲבֵלָה שְׂיוֹשְׁבִים שָׁם. וְשֶׁם הַכֶּלֶב. וְעַל זֶה אָמַר דָּוִד (תהלים כב) הִצִּילָה מִחֶרֶב נַפְשִׁי מִיַּד כָּלֵב יְחִידָתִי. וְהַמְקוֹם הַזֶּה הוּא חֹשֶׁךְ, וְיִמְלָאֵכִי הַחֲבֵלָה קוֹרְאִים אוֹתָם לִילוֹת. וְעַל זֶה אָמַר מִפְּחַד בְּלִילוֹת. לִילוֹת מִמֶּשׁ נִקְרָאוּ. וְאֹמְרִים לוֹ: אִם תִּזְכֶּה לְמִצְוֹת, כָּל מִצְוֶה וּמִצְוֶה יַעֲשֶׂה לְךָ מִמֶּנֶּה מִלֵּאךְ טוֹב. וּבְזִמְנֵן שֶׁתִּכְנַס לְמִקוֹם הַזֶּה וְתִזְכֶּה לְמִצְוֹת, יֹאמְרוּ: סִלּוּ סִלּוּ פָּנֵי דֶרֶךְ הַרִימוּ מִכְּשׁוֹל מִדֶּרֶךְ פְּלוֹנֵי זֶה, וְלֹא יִשְׁלְטוּ עָלֶיךָ מִלֵּאכֵי חֲבֵלָה... וּמִשְׁבִּיעִים אוֹתוֹ שֶׁיִּקְרָא כָּל הַתּוֹרָה וְאֶחָד כֵּן יֹאמְרוּ לוֹ 'וַיֹּאמֶר ה' אֵל אַבְרָם לֵךְ לְךָ... וַיֹּאמֶר ה' אֵל אַבְרָם - זֶה הַנֶּשְׁמָה, שֶׁהִיא אֵב לְרוּחַ וְרֵם לְגוּף. לֵךְ לְךָ מֵאַרְצְךָ - זֶה גֵן הָעֵדֶן. וּמִמּוֹלַדְתְּךָ - זֶה בֶּטֶן הָאֵם, שֶׁל בֶּשֶׂר וְדָם. וּמִבֵּית - זֶה הַשְּׂכִינָה. אֲבִיךָ - זֶה הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא. שֶׁאֵין אֲבִיו אֲלָא הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא, וְאֵין אִמּוֹ אֲלָא כְּנַסֵּת יִשְׂרָאֵל. אֵל הָאֶרֶץ - זֶה הָעוֹלָם הַשְּׁפֵל. וְנוֹתְנִים לוֹ שְׁבַע בְּרָכוֹת כְּמוֹ שֶׁאֲמַרְנוּ לְעֵיל, מִן אֲעֻשָׁךְ וְגו', עַד כָּל מִשְׁפָּחוֹת הָאָדָמָה וְגו'. אִם הָאָדָם יִזְכֶּה, וְיִהְיֶה צַדִּיק, וּמִפִּיר אֶת שֵׁם הַקְּדוֹשׁ בְּרוּךְ הוּא - מֵה אוֹמְרִים לוֹ כְּשֶׁמִּסְתַּלֵּק מִן הָעוֹלָם (תהלים צא) לֹא תִירָא מִפְּחַד לִילָה... וְאִם אָדָם לֹא יִזְכֶּה לְתוֹרָה וְלִמְעֻשִׁים טוֹבִים - כְּשֶׁיִּסְתַּלֵּק מִן הָעוֹלָם, יִכְנַס לְדֶרֶךְ הַחֲשׂוֹכָה שֶׁאֲמַרְנוּ, וּמִזְדַּעְזְעִים כָּל מִי שֶׁיִּשְׁנֶה בְּאוֹתוֹ הַמְקוֹם, וַיֹּאמְרוּ: הַזֹּאת נַעֲמִי, שֶׁהִלְכָה בְּדֶרֶךְ הַזֶּה מִלֵּאָה כָּל טוֹב, מִלֵּאָה מִתּוֹרָה?! עַמּוּד הָעֵקֶב שֶׁהִיא לֵה בְּמִקוֹם הַזֶּה לְלֶכֶת בְּיוֹם, וְעַמּוּד הָאֵשׁ לְהֵאִיר לָהּ לְלֶכֶת בְּמִקוֹם הַזֶּה בְּלִילָה, וְעַם בְּעֵלָה, נִשְׁמָה לְנִשְׁמָה?! הִיא מְשִׁיבָה וְאוֹמֶרֶת אֵל תִּקְרָאנָה לִי נַעֲמִי, קְרָאנִי לִי מֵרָה, כִּי הִמַּר שְׂדֵי לִי מָאֵד. שֶׁהִנְעִיל אוֹתִי בְּגוּף רַע. אֲנִי מִלֵּאָה הִלְכְתִּי בְּמִקוֹם הַזֶּה, וְרִיקָם הִשִּׁיבֵנִי ה'. בְּאוֹתָהּ שָׁעָה הִיא אוֹמֶרֶת, שְׂבִנָה בְּנִתִי וְגו', שֶׁנֶּאֱמַר וְתֹאמַר נַעֲמִי לְכֻלְתֶּיךָ שְׂבִנָה בְּנִתִי. מְשִׁיבָה רֹת הַנֶּפֶשׁ הַקְּדוֹשָׁה וְאוֹמֶרֶת, אֵל תִּפְגְּעֵי בִי לְעֲזָבְךָ לְשׁוֹב מֵאַחֲרֶיךָ כִּי אֵל אֲשֶׁר תִּלְכִי אֵלַי וּבְאֲשֶׁר תִּלְכִּי אֵלַי וְכוּ'. אֲבָל עֶרְפָּה, הַנֶּפֶשׁ שֶׁהִיא צַד הַשְּׂמָאל, הוֹלְכֶת לְגוּף וּמִתְאַבְּלֶת עָלָיו,

שְׁנָאֵמַר (אֶךְ בְּשָׂרוֹ עָלָיו יִכָּאֵב וְנִפְשׁוֹ עָלָיו תִּתְּאָבֵל. וְכַל זְמַן שְׁמֵתֵאבֵל עָלָיו, אֹמֵר הַגּוֹף לְנֶפֶשׁ הַבְּהֵמִית: בְּשִׁבִיל הָאֲכִילָה וְהַשְׂתֵּיהָ שְׁנֵתָת לִי, הַנֶּשְׁמָה בְּצַעַר גְּדוֹל, וְבִלְא תוֹרָה וּבִלְא מִצְוֹת. טַל מֵה שְׁנֵתָת לִי. וְנִבְקַע הַגּוֹף [זוהר חדש רות עה טור א- טור ג])

הדרשה נפתחת בלידה ומסיימת במוות, ומציירת אותם כמעגל שלם אחד. הלידה הפרטית מקבילה להולדת האומה ממיצרי הים, וכשם שיש עמוד אש ועמוד ענן המלווים את העם, כך התינוק נכנס בברית עטוף הילה ושמור אחר וקדם. גם בעת הסתלקות האדם מופיעים שני שומרים אלו,

ענני כבוד ועמוד אש כדי להגן על הנשמה בעלייתה מעלה. בדומה לתיאור במדרש 'סדר יצירת הוולד' ובבבלי נידה לא', העובר לומד תורה ואף מקבל אזהרות מרחם, ללכת בדרך ישרה. אש וחיות רעות, מפחידים אתו שלא לסטות מדרכו המיועדת, ולהתקדם הלאה. יהודה ליבס מורי הציע כי הכלב המאיים שמרחיק מהגהנום, מזכיר את קרברוס, שומר שערי השאול במיתולוגיה היוונית, ובכך מסייע בדיעבד לתינוק לבחור בטוב. ייתכן שדימוי פחד הלילות רומז למי השפיר, למצב החייתי בו אנו שוהים כחיות מים במשך תשעה חודשים ברחם חשוך. לפי הזוהר מצב מפחיד זה מקדם את הנשמה בעלייתה, אם לא עשתה מעשים טובים במהלך חייה (כשנאמר בסוף "כְּשִׁיטְתָּ לֶק מִן הָעוֹלָם, יִכְנַס לְדֶרֶךְ הַחֲשׂוּכָה שְׁאֵמְרֵנו"). החשיכה הגדולה שבקץ חייו מקבילה לחשיכה שהקדימה את ירידתנו לעולם. וכל אלו מתוארים באמצעות העלילה הפרטית והשיחה האינטימית של רות ונעמי.

נעמי זועקת "אל תקראנה לי נְעָמִי, קְרָאן לִי מָרָה, כִּי הֵמֶר שָׁדִי לִי מָאֵד (רות א, כ)" ולפי הפירוש הזוהרי היא מבכה את חלקיות החיים, את הפשרה והטעות שמלווים את הכלאת הנשמה בגוף צר ולוחץ. הוויתור על האינסוף כואב, ואצל נעמי מדובר בניסיון אישי מר, אובדן של בעל וילדים, והיא תוהה האם שווה כל זה, והאם ניתן לוותר על צער קיומנו. ורות משיבה לה בנחרצות: "כי אל אשר תלכי אלך (שם, טז)", ובכך נותנת מענה, מעניקה פשר למכלול התהיות של בכירתה. היא אומרת, למעשה, אינך יוצאת נעמי ריקה מהעולם, ואין הגוף מנעל מיותר, אלא כלי לשימוש ולנשיאת פרי במציאות. והמר, יכול להפוך למתוק.

כמה מקורית בחירת הזוהר להסב את התיאור מהדרמה החיצונית העוסקת בגאולה, בהולדת הבן המשיחי, מהתקווה לבנות בית ולזכות בפרייון -- אל עבר המסע האחר, הצעידה הנשית המשותפת אל המוות. לפנינו דוגמא להיפוך סדרים: היפוך העלילה המוכרת והחלפתה בעלילה סמויה; שינוי סדרי הזמן, העבר ההווה והעתיד; היפוך דבריהן של רות ונעמי, פסוק טז הרי קודם לפסוק כ, ועם זאת, הזוהר – שלא בטעות – מחליף ביניהם והופך את סדר הדיאלוג שמקיימות שתי הנשים. כאן רות מסמלת את הנפש הקדושה ואילו ערפה את הנפש הבהמית, ודווקא הגוף המושך במהלך החיים מטה, מכיר ברגע האחרון בערך חיי הנצח, ובוחר לוותר ולהצטרף אל הנשמה אותה מסמלת נעמי. עד ש"נבקע הגוף", כתיאור התלמודי למיתה.

כך ניתן לפרש את דברי רות במספר אופנים: כנפש אשר הולכת ועולה עם הנשמה; או כמי שנותרת מאחור, אחר חציית השער ממנו לא ניתן להמשיך עוד ללכת יחד, וכאומרת "כי אל אשר תלכי – אלך, כל עוד ניתן ללוותך". או שמא, כדורשת את המילה 'אלך' מלשון הסתלקות, כמי שמכירה שזוהי דרך כל האדם, וכולנו הולכים, השאלה הינה האם ההליכה האחרונה מתרחשת בבדידות או מתוך קרבה והושטת יד.

קריאה מקבילה מצויה בתיקון לא בתיקוני הזוהר, שם נאמר: "וּתְלַכְנָה שְׁתֵּיהֶן, הַגּוֹף וְהַנֶּפֶשׁ, לְאִיזָה מְקוֹם הַלְכוּ? לְבֵית הַקְּבָרוֹת" אך שם, בניגוד לזוהר חדש, לא מפותחת ההכנה הנפשית שנדרשת ליציאה מהעולם, הצורך בנחמה דווקא ברגעי הסף, המרירות והקושי שעולים יחד עם הספק "האומנם כל זה הוא כדאי?". בית הקברות איננו אוצר הנשמות, ואף לא 'ארץ החיים העליונה' עליה לימדה ציפי (כפי שנראה להלן), זהו מקום מאיים ומפחיד. אך קריאה זו המפצלת בין גוף ונפש אינה היחידה שמופיעה בתקנ"ז, בפתיחת תיקון ל' המילה בראשית נדרשת כ'שתי תורות - רות ונעמי". הזיהוי בין הדמויות הנשיות לתורות רומז להכרות הזוהר עם המנהג המאוחר לקרוא את מגילת רות בחג השבועות, רעיון שלא מופיע בגוף הזוהר ובזוהר חדש, ויש בו תקווה, שהמסע הנשי – גם אם נועד לילך אל המוות, חוזר הוא בכל שנה, והשתיים חיות בו כל פעם מחדש.

לך לך, ולכי לך

הזוהר קושר את מסעם של אברהם ורות בגלל היותם אב ואם טיפוס של נודדים, העוזבים את בית הוריהם ואת ארץ מולדתם לעבר עתיד בלתי ידוע. בעוד אברהם הולך בעקבות צו האל, רות לא שומעת קול מגבוה ואף לא זוכה להבטחות וברכות לרב, נוסח 'אעשך לגוי גדול'. היא הולכת בעקבות צו לבה, בלכי-לך פרטי שנעשה לגמרי 'לשמה'. אין דבר מעבר להליכה עצמה, לשהות הנשית המשותפת בתוך האבל והאבדן של שתי הנשים, אובדן של בעלים, בנים, תקווה ואחרית. בדיעבד, משהו חדש נפתח. דבר מה בלתי צפוי מפציע בסיום העלילה; תינוק חדש עתיד להיוולד. ואם לא גוי גדול, אזי לפחות משיח.

אהבתה ומסירותה של רות נדרשת כביטוי של 'חסד', מונח החוזר מספר פעמים במגילה. נעמי אומרת לרות "יעש ה' עמכם חסד כאשר עשיתם עם המתים ועמדי" (רות א', ח'), וגם על בועז היא אומרת "ברוך הוא לה' אשר לא עזב חסדו את החיים ואת המתים" (ב', כ'). החסד קשור בקבלה בגלגול, ביכולת למשוך מהעתיד כוחות לתוך ההווה, ובאפשרות לתקן חיים שהוחמצו על ידי כוונה ומשיכה של נשמה השבה בסוד העיבור או מתגלגלת מחדש. החסד מסמל גם את הפרת חוקי העריות, כאקט בלתי נמנע בבריאה ובגאולה. יחסי אח ואחות מכונים "חסד הוא" בפרקי הלואין בויקרא (כ, יז), ובתהילים פט ג נאמר "עולם חסד יבנה". לבסוף, אומר בועז לרות בסצנת הגורן "ברוכה את לה' בתי היטבת חסדך האחרון מן הראשון" (ג', י'), ונראה שהחסד הגדול יותר, האחרון, הוא דווקא המעשה הקטן, האנושי, לא הענקת פרי בטן או חזיון העתיד המשיחי, אלא עצם הפניה אליו כבן ברית. ההליכה אל עבר העתיד הבלתי מוכר או אל הקץ המוכר עוד פחות -- משמעותם חסד. הולכת הזרע וההולדה -- יש בהן חסד. ולבסוף, ההכרה בכאב הזולת וחסרונו, ובקלקול העולם בראשיתו וסופו -- חסד הוא.

אברהם, ההלך, מייצג בספרות הקבלה אף הוא את מידת החסד. כנאמר כבר בספר הבהיר "אברהם גמל חסד בעולם שהיה מזמין לכל באי עולם ועוברי דרכים מזון וגומלם חסד ויוצא לקראתם... והקב"ה מדד לו במדתו ונתן לו מדת חסד" (ס' צב). בעקבות כך, הזוהר מגדיר את מידת החסד במגוון צורות, ללא התקבעות על מובן אחד המשקף מידה זו. באחד מהתיאורים היפים, הקשר בין הספירות מבטא מבנה אורגני של העולם כגוף רך, הזקוק לתמיכה ומשענת: "העולם התחתון לא נשלם ולא היה שלם ולא נמצא בקיומו עד שבא אברהם ונתקיים העולם. אבל לא נשלם, עד שאברהם נמצא בעולם ואחז בו בימין שהוא חסד, כמי שאוחז בימינו של מי שנפל". לאחר מכן מגיעים בניו, יצחק ויעקב, וכל אחד תורם את יכולת ההחזקה שלו, "בא יצחק ואחז בידו של העולם בשמאל, ונתקיים העולם יותר. כיון שבא יעקב אחז באמצע בגוף ונכלל בב' הצדדים, ונתקיים העולם ולא היה מתמוטט" [זוהר ח"ג קיז ע"א]. ייחודו של אברהם, איש החסד, ביכולת לאחוז בימינו של מי שנפל. גם ציפי היתה בעלת יכולת סגולת ללוות, לעטוף, ללכת לצד, לנהוג במידת חסד, אך כזו שמתאזנת עם דין ורחמים. ובשנים האחרונות היא העזה להלך במרחבים חדשים, ללמוד תורות שונות, צ'י קונג וריקוד, תנועה ומדיטציה, העזה ללכת לארצות לא נודעות, לחקור אזורי נפש חדשים, ולתמוך בכל מי שפגשה בדרכה. ואי על דאבדין ולא משתכחין.

El Greco, Prado Museum

ציפי יקרה,

מצאתי את עצמי חושבת, אצלצל אליך, אשאל איך נכון לפתוח את הדברים לזכרך. לבקש, כתמיד, שתעזרי לי לסדר את מחשבותי, להניח בהן חוט מקשר.

אני נזכרת, בקיץ האחרון, אנו ברכבת ממדריר לגירונה, עם קבוצת רזא דשבת. עמוסי תיקים ועם רב, איחרנו את הרכבת המיועדת בארבע דקות תמימות. עכשיו יש שעתיים המתנה. מעבירים אותן בניגון ושיחה.

רק עלינו, תפסנו מקומנו בקרון, אני מיד מוציאה ערימת דפים, ספרים, ומאמר חדש בהכנה, על כפירה ומגדר בקבלה ובשבתאות. פתיחת דברי מבוססת על קטע ששלחת לי לפני שנה וחצי של אברהם בער גוטלובר ובו הוא מספר על ניצול נשי במסווה של חירות מינית בקהילות פרנקיסטיות. חזרתי לכך עם כתיבת המאמר. הכל מבולגן, פיסות ופתקאות, ואת בטח עיפה, וגופך חלש מהחולי, אך אינך מתלוננת לרגע, כפי שלא השמעת ולו טרזוניה אחת במשך כל המסע. בגני טולדו, בטיפוס ההררי המתיש לאוילה, עירו של רמד"ל, במוזיאון הפראדו בו צעדנו שעות, וכל כך נהנית משאר הרוח של אל גרקו, המשיכה הבוערת של האדם כלהבה אל על, החדר שמתעד את התקופה האפילה בחיי פרנסיסקו גויה (*Black Paintings*) הפסל של ג'אקומטי שכל כך מזכיר את קומתך העדינה והזקופה.

ושוב, לרכבת.

אני מציפה אותך במידע, תהיות, ומבקשת "רגע תקראי את זה, וגם את המשפט הזה, וגם את ההתבססות על המחקר של עדה רפפורט ששתינו כל כך אוהבות ומעריכות. ואז אני אומרת לך, "ציפי, תעזרי לי בבקשה להבין מה בעצם אני אומרת כאן". ואת, בשקט העמוק, המופלא והאינסופי שלך מסכמת בשתי דקות את לב הטיעון יותר טוב משיכולתי ליחל. מעניקה לי במתנה, כביכול זהו ענין מובן מאליו, תובנות חדשות, יפהפיות, מוליכה אותי לתוך הרצף שכה חסר לי עם כל ים האסוציאציות וחלקי הרעיונות הפורומים. והנה, השבוע המאמר חזר מעריכה, נקי מהגהות, מגוהץ.

ואת אינך. ומה תעזור תודתי ומה יועילו כל תפילותיי.

ומי יעזור לי לכתוב הספד על לכתך. הרי זה לא יתכן, ונפשי קשורה בנפשך. וטיולים ומסעות כה רבים עוד נכוננו לנו הרי. בלימוד האחרון בביתך, עם מעגל חברים, ביטי זאביק ושי והחברייא, לימדת אותנו דרשה לפרשת מסעי של נכד הבעש"ט, ר' אפרים מסדליקוב, שמסר מפי סבו. לדבריו, יש דרך ישרה לתאר את מסע הנשמה, ויש גם דרך הפוכה, עקלקלה. "כי כל המסעות היו מ"ב והם אצל כל אדם מיום הולדו עד שובו אל עולמו". ואם ההליכה היא על פי ה', על פי 'מוצאיהם למסעותיהם', אזי הקב"ה "בודאי היה מאיר להם כל מסע ומסע באור הגנוז בתוכו". ואם אלו 'מסעותיהם למוצאיהם', והאדם משנה במעשיו את תוכנית חייו, אזי אין לו ברירה אלא להיאבק בכל מקום ומקום. ואת הדגשת כי גם בדרך הפוכה ישנה תקווה, כמו למשל 'קברות התאוה', כמקום ממשי וחשוב, כהזדמנות, להשיל תאוה שאיננה כנה. וכך מסכם דגל מחנה אפרים, כי "משה כתב בתורה המסעות איך הם עומדים ברומו של עולם מתחלת יציאת האדם מרחם אמו עד בואו לארץ החיים העליונה כדי שידע האדם הדרך אשר ילך בה על פי ה'".

ואנו כאן ניצבים ומתאבלים ויודעים שאבדה לנו מורת דרך בהליכת יושר, ב'מוצאיהם למסעותיהם', ואנו הולכים ומתבלבלים. וכמה השתדלת ללכת על פי ה', בצניעות

ובחסד. וכמה חם היה המעגל שצעד איתך, את עוטפת אותנו ואנו עוטפים אותך. ובשנים האחרונות גדלו השורות, בלי מילים רבות ובלי רעש, פשוט, כי היית אחת ויחידה, היודעת לילך.

וכעת, בלעדיך אני מתקשה לסדר את מחשבתי ולהרגיע את נפשי.

אחת לכמה שבועות נהגנו לדבר, בעיקר לפני הרצאות וכנסים, ותמיד ידעת לכוון ולדייק את העיקר. תמיד מתעניינת, מוסיפה זוית חדשה ומקורית כל כך. ואיזו זכות זו הייתה, השנתיים הללו, מהמסע למז'בוז' ואומן ועד קסטיליה. יופי כזה, טהור, זוך מילותיך, נקיות הדעת. ציפי אהובה אף פעם לא אמרתי לך מספיק תודה על אמונך, חברותך, קרבתך.

בפעם האחרונה שהתכתבנו, היית כבר על הסף. ועדיין לא הבנתי, ועדיין לא הבנו. זה היה ב-5 לספטמבר, עשרה ימים לפני לכתך. חשבתי שנוכל לבשל עוד הרצאה, לדון בחידוש חסידי נוסף. וכך כתבת לי "רות אהובה לא יודעת אם אוכל לעזור הפעם, אחשוב. תודה על הברכות זקוקה להן עד מאוד".

זו הייתה הפעם היחידה שכבר לא יכולת לעזור.

במסע האחרון לספרד, בחדרנו המשותף, בלילות, במרווחים בין ההרצאות והנסיעות, דיברנו על תוכניותיך לעתיד. על האמהות. הצמיחה, השנים שמעמיקות את האהבה ותחושת הבית. התלבטת איזה ספר לכתוב כעת. במה נכון להשקיע את כוחותיך, האם לכתוב על נשים בחסידות או על אתיקה ומיסטיקה.

אני מבטיחה לך חברתי, כל הזרעים שזרעת ימשיכו ויצמחו. השבוע יצא לאור מאמריך על רבי נחמן וחרדת ההשפעה. ובחברת מסכת האחרונה יראה אור מאמריך המרגש על ימימה והבעל שם טוב. הוא היה יקר לך במיוחד, וידעת שישמע ויראה, ושיש לך קוראים ותלמידים ודיאלוג ממשי עם חברים וחברות, שנוגע בעולמות פנימיים, שמשנה חיים, לא רק מילים והערות שוליים והפניות בבליוגרפיות, אלא ממש, "קרבה אל נפשי גאלה".

ואנו נלמד את תורתך, ונקשיב לקולך, הקול האמיץ והמיוחד שהיה רק לך, ורוחך הטובה תשרה בנו בכל אשר נלך (הלואי). במימד האתי ובמיסטי, בלהב המגדרי שידעת להרים כשצריך, וביכולת להפוך כל תרעומת לנחמה, על פי מוריך, ראשוני ומייסדי החסידות.

לכי לשלום חברה אהובה, וקו היושר שלך ימשיך ויתעלה אל על. הלואי שנשמתך הזכה רואה את כאבנו וגעגועינו מלמעלה, הלואי שתהיי מליצת יושר עלינו, ותפילתך, היא מוכרחה להשמע.

ותלכנה שתיהם

.1

בטנך מתמלאת והולכת
באי־חיים
אילו תפלות נאמר
ולא אמרנו עוד.
אילו יעברון.

את מתרחקת.
אנחנו יודעים ולא יודעים
מגלגלים שיחות, מצחקקים.
לא רואים ולא שומעים
ולא שְׁהִינוּ סומים.

.2

צועדות במעלה הַהַר.
אני מתלוננת, את נושאת את גוף בגאון, זקופה.
אף מלה, לכל היותר חצי אֲנִי.
עלמות מקפות אהילים, שְׁתִי חולמות מאוילה

הרחקנו נדוד.
אדם בא לעולם
קטן וזועק
מוטל לבדו בכף ידו של מטטרון.

יצאת מן העולם וקומתך שלנה
נוגעת ונגעת,
עטויה נשמות שלקטת
חומת נגונים

.3

יבוא מיכאל. יבוא גבריאל. יבוא רפאל.
יעמדו בסבך. בודאי יבְּכִינוּ.
את לדודך
והוא לקטרך

רבי נחמן, מה הוא אומר
רשב"י, מה הוא אומר

איכה אבדה – –
נשמה

4.

נטו הצללים, בביתן העץ במז'בוז' נקצב.
גופך נחלש
הנשימה נעתקת לאט

לאן את הולכת צפור נדירה?

עכשו בא הזמן.
את עוטפת גופך הדק, הנעלם, בגדי לבן.

הלילה לא נישן.
דבר נפל. דבר נתק.

אינה יוצאת יחידית לדרך,
חיים ושלום מהעולם ועד העולם.